

سلسله مباحثی در

روش شناسی و فلسفه اقتصاد

سرشناسه	:	دادگر، یدالله، ۱۳۳۴ -
عنوان و نام پدیدآور	:	سلسله مباحثی در روش شناسی و فلسفه اقتصاد/ تالیف و تدوین یداله دادگر.
مشخصات نشر	:	تهران: آماره، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری	:	۳۰۰ص: جدول.
شابک	:	978-600-92537-9-1
وضعیت فهرست‌نویسی	:	فپا
یادداشت	:	کتابنامه.
یادداشت	:	نمایه.
موضوع	:	اقتصاد -- روش شناسی
موضوع	:	اقتصاد
رده‌بندی کنگره	:	HB ۱۳۱ / د ۲ س ۸ ۱۳۹۳
رده‌بندی دیویی	:	۳۳۰/۰۱
شماره کتابشناسی ملی	:	۲۸۷۸۴۸۳

سلسله مباحثی در

روش شناسی و فلسفه اقتصاد

تألیف و تدوین

دکتر یداله دادگر

استاد دانشگاه شهید بهشتی

نشرآماره

© Nashr-e-Amareh, MMXXIII

عنوان کتاب: سلسله مباحثی در روش شناسی و فلسفه اقتصاد
Title: Some Issues On Methodology & Philosophy Of Economics

تألیف: دکتر یداله دادگر؛ استاد دانشگاه شهید بهشتی
Author: Dr. Dadgar, Professor Of Shahid Beheshti University

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۲۵۳۷-۹-۱-۱
ISBN: 978-600-92537-9-1

نوبت چاپ: چهارم، ۱۴۰۱
The 4th Edition Published, 2023

تیراژ: ۳۰۰ نسخه
Circulation: 300 impression

هرگونه کپی برداری، اسکن، میکروفیلم جزناً یا کلاً بدون اجازه مکتوب نشر آماره ممنوع بوده و پیگرد قانونی دارد
No portion of this book may be reproduced, by any process or technique, without the express written consent of the publisher (Amareh press)

محتوای اصلی کتاب بازتاب اندیشه‌های پدیدآورنده می‌باشد و مسئولیت درستی آن به عهده ایشان می‌باشد
The views expressed in this publication represent those of the individual Authors and Editors. These views do not necessarily reflect endorsement by the Publisher (Amareh press)

© تمامی حقوق چاپ و نشر برای نشر آماره محفوظ است
© ALL RIGHTS RESERVED: for the Amareh press

دفتر مرکزی نشر آماره: تهران، میدان انقلاب، خیابان انقلاب، ابتدای خیابان دوازده فروردین، پلاک ۳۱۶، واحد ۴
تلفن ۰۹۳۶۸۷۶۴۳۹۱

برای آگاهی از مراکز فروش و سایر اطلاعات به وبسایت نشر آماره مراجعه کنید:

www.nashreamareh.ir

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۹
فصل اول: درآمدی بر روند تکاملی روش‌شناسی علم اقتصاد.....	۱۱
۱-۱- مقدمه و مباحث عمومی روش‌شناسی.....	۱۱
۱-۲- مروری بر تحولات روش‌شناسی از آغاز تا کنینز.....	۱۹
۱-۳- روش‌شناسی از کنینز تا قرن ۲۱.....	۲۶
فصل دوم: مباحث آغازین در فلسفه و روش‌شناسی اقتصاد.....	۳۵
۲-۱- مقدمه.....	۳۵
۲-۲- در ارتباط با قلمرو و تناسب موضوع.....	۳۹
۲-۳- دورنمای تاریخی از اقتصاد سیاسی تا اقتصاد اثباتی.....	۴۴
۲-۴- تحولات اولیه روش‌های تجزیه و تحلیل.....	۵۱
فصل سوم: چرا اقتصاددانان توافق ندارند.....	۶۱
[اشاره مترجم].....	۶۱
۳-۱- مقدمه.....	۶۲
۳-۲- عدم توافق پیرامون توصیه‌های مربوط به نظام پولی بین‌المللی.....	۶۳
۳-۳- چهار علت عدم توافق.....	۶۵
۳-۴- مقایسه با دانشمندان علوم طبیعی (و مطالب پایانی).....	۷۳

- فصل چهارم: مبانی منطقی و پایه‌ای روش‌شناسی اقتصاد** ۷۷
- ۱-۴- اهمیت روش‌شناسی چقدر است؟ ۷۷
- ۲-۴- مبانی فلسفی، غیر فلسفی و ضد فلسفی روش‌شناسی ۸۳
- ۳-۴- فرض‌ها، پیش‌بینی‌ها و موازین اخلاقی ۸۶
- فصل پنجم: روش‌شناسی اقتصاد اثباتی** ۹۱
- ۱-۵- مقدمه ۹۱
- ۲-۵- نظریه، فرض، پیش‌بینی ۹۹
- ۳-۵- پیامدها و نتایج ۱۰۸
- فصل ششم: ملاحظات اساسی پیرامون کاربرد ریاضیات در اقتصاد** ۱۱۷
- ۱-۶- مقدمه ۱۱۷
- ۲-۶- مروری بر تحولات کاربرد ریاضیات در اقتصاد ۱۱۹
- ۳-۶- مسائل و دشواری‌ها ۱۲۱
- ۴-۶- نتایج قابل ملاحظه ۱۲۷
- فصل هفتم: روش‌های تجزیه و تحلیل در علم اقتصاد** ۱۲۹
- ۱-۷- مقدمه و ملاحظات اساسی ۱۲۹
- ۲-۷- اقتصاد اثباتی مبانی منطقی نظریه نئو کلاسیک ۱۴۳
- ۳-۷- روش‌شناسی اقتصاد اثباتی از جهت نظری و عملی ۱۵۱
- فصل هشتم: اگر اقتصاد علم نیست پس چیست؟** ۱۶۹
- ۱-۸- [مقدمه] ۱۶۹
- ۲-۸- تکامل بیشتر موضوع ۱۷۵
- ۳-۸- [بجای نتیجه‌گیری] ۱۸۰
- فصل نهم: خطاب علم اقتصاد** ۱۸۷
- ۱-۹- قدردانی، مقدمه و نظم‌وار بودن خطابه ۱۸۸
- ۲-۹- روش‌شناسی رسمی اقتصاد و ملاحظات خطابی آن ۱۹۱
- ۳-۹- خطاب غیر رسمی، ادبی بودن اقتصاد و استعاره ۱۹۷
- ۴-۹- جانشین مدرنیسم و خوبی خطابه ۲۰۵

فصل دهم: نقد گونه‌ای بر تحلیل و تجلیل‌های متدلورژی اقتصاد اثباتی	۲۱۳
۱۰-۱- مقدمه و معرفی اجمالی	۲۱۳
۱۰-۲- تحلیل و نقد	۲۱۹
۱۰-۳- نتایج قابل ملاحظه در ارزیابی نهایی	۲۲۸
فصل یازدهم: اقتصاد اثباتی و دستوری	۲۳۳
۱۱-۱- مقدمه	۲۳۳
۱۱-۲- تحلیل اثباتی، هنر و دستوری	۲۳۷
۱۱-۳- اقتصاددانان و امور ارزشی	۲۴۷
۱۱-۴- مطالعه اقتصاد رفاه [به عنوان نوعی جمع بندی]	۲۵۵
فصل دوازدهم: تکثری بودن اقتصاد سیاسی	۲۶۱
۱۲-۱- مقدمه	۲۶۱
۱۲-۲- تحولات اقتصاد سیاسی از آغاز تا نئو کلاسیک	۲۶۶
۱۲-۳- اقتصاد سیاسی از نئو کلاسیک به بعد	۲۷۴
۱۲-۴- جمع بندی ملاحظات اقتصاد سیاسی	۲۷۸
قسم نامه اقتصاددانان	۲۸۱
کتاب‌شناسی	۲۸۳
نمایه	۲۸۹

پیشگفتار

تحولات علم اقتصاد به ویژه در قرن ۲۱ و نقش آفرینی آن در عرصه‌های مختلف زندگی، زمینه مطالعات جدیدی در ابعاد گوناگون آن را فراهم آورده است. پس از درک اهمیت منافع بین رشته‌ای اقتصاد در دهه‌های آخر قرن ۲۰ و دهه اول قرن ۲۱، توجه چند برابری به تولید یافته‌های اقتصادی و تبیین عناصر پایه‌ای آن صورت گرفته است. بروز بحران ۲۰۱۰-۲۰۰۷ زمینه جدیدتری برای بررسی و یا بازنگری همه‌جانبه‌ای در ابعاد نظری و سیاستی اقتصاد را فراهم نمود. از این رو در حال حاضر قدرت و اهمیت رشته اقتصاد از وضع سنتی آن فراتر رفته و مطالعه آن حتاً برای صاحب نظران و علاقه‌مندان دیگر رشته‌ها ضرورت یافته است. در عصر جهانی شدن اقتصاد، عصر انفجار اطلاعات، عصر ارتباطات مدرن، عصر انقلاب الکترونیک، عصر تولید محورهای دانش بنیان و نقش عظیم و بی نظیر تولید دانش در بهره‌وری و عصر تحول در تحول، جایگاه اقتصاد و درک عمیق‌تر آن ضروری‌تر می‌گردد. یکی از اصلی‌ترین ابجادی که می‌تواند در شناخت عمیق علم اقتصاد علاقه‌مندان مختلف را به هم پیوند دهد، مباحث فلسفی و متدولوژیک این رشته می‌باشد. از این رو و با همت انتشارات نشر آماره و مدیر دانش دوست آن جناب آقای نوع پرست مجموعه حاضر منتشر می‌گردد. لازم به ذکر است که برخی از فصل‌های این کتاب ترجمه مقالات کلیدی در عرصه فلسفه اقتصاد و متدولوژی اقتصاد می‌باشد و تعدادی دیگر از آن‌ها تألیف در زمینه مذکور است. این مطالب قبلاً به صورت انفرادی در مجلات علمی انتشار یافته است، اما انتشار همه آن‌ها در یک مجموعه، تلاش جدید با ویرایش جدید و برای کارایی بهتر می‌باشد. از فصل این کتاب، ۷ مورد، مستقلاً توسط نگارنده یا تألیف گردیده و یا ترجمه شده است. باقی فصل‌ها با همکاری دیگر همکاران انجام شده که اسامی آن‌ها در آن فصل‌ها بیان گردیده است. در عین حال مناسب می‌دانم در همین جا نیز از آنان تشکر کنم. آن‌ها دکتر حمیدرضا اشرف زاده،

دکتر نادر مهرگان، دکتر محمد نقی نظرپور، دکتر پروین کمالی و دکتر سید موسی مطلبی هستند. در پاورقی‌ها توضیحاتی ارائه شده که اگر به مؤلف مربوط نبوده با علامت (م) مشخص گردیده است. همچنین جهت حفظ یکنواختی کتاب، برخی تغییرات جزئی در برخی عناوین اعمال شده است. جا دارد از زحمات سرکار خانم فاطمه غلامعلی نژاد و سرکار خانم عاطفه بلوچیان در انجام مقابله و ویرایش ادبی کار تشکر کنم. در پایان از صاحب نظران و کلیه علاقه‌مندان در عرصه اقتصاد تقاضا دارم از ارسال نظرات اصلاحی و پیشنهادات خود دریغ نورزیده در این کار علمی همراه مؤلفان و مؤسسات منتشرکننده باشند.

یداله دادگر

۱۳۹۳

فصل اول

در آمدی بر روند تکاملی روش‌شناسی علم اقتصاد^۱

یداله دادگر

یکی از موضوع‌هایی که در مطالعات علمی جای خود را یافته است، روش‌شناسی به طور کلی و روش‌شناسی علم اقتصاد به طور خاص می‌باشد. یکی از مهم‌ترین بحث‌ها در هر رشته، مسئله روش‌شناسی آن است. این بحث در اوایل بیشتر در علوم طبیعی مطرح بود، ولی هم‌اکنون به میزان وسیعی در علوم اجتماعی نیز مطرح است. از همان آغاز که به روش‌شناسی در علوم اجتماعی پرداخته شد، علم اقتصاد به عنوان علم پیشاهنگ در این زمینه، مورد توجه خاصی قرار گرفت. در این فصل مراحل تدوین و توسعه روش‌شناسی علم اقتصاد مورد بحث واقع می‌گردد.

۱-۱- مقدمه و مباحث عمومی روش‌شناسی

امروزه، روش‌شناسی، به شکل یکی از مباحث مهم در مطالعات مربوط به معارف و رشته‌های گوناگون در آمده است. منشأ این امر در واقع بیشتر مربوط به دقت و تأکیدی است که دانشمندان و پژوهشگران، و به ویژه صاحب‌نظران فلسفه علم، در مورد چگونگی روش‌های پژوهش و مطالعه در علوم و معارف مختلف مبذول می‌دارند. روش‌شناسی رشته‌ای است که به ارزشیابی و تحلیل روش‌های پژوهش، اصول حاکم بر آن‌ها، ابزارهای سنجش (حقانیت یا عدم حقانیت) آن‌ها و حتّاً

۱. بخش‌هایی از این فصل در مجله برنامه و بودجه سال سوم، شماره سوم و شماره پیاپی ۲۷، منتشر گردیده است.

بررسی روش‌های آموزش آن‌ها می‌پردازد. بنابراین، همان‌طور که از تعریف یاد شده مشهود است، روش‌شناسی مترادف با روش نیست. به بیان دیگر صرف شناخت روش‌ها به معنای آگاه شدن از روش‌شناسی نیست.

روشن است در صورتی که روش‌های مطالعه و پژوهش در معارف و رشته‌های خاصی از چارچوب منطقی و اصولی برخوردار باشند از یک سو جذبه علمی بیشتری خواهند داشت و از سوی دیگر فایده بیشتری برای جامعه همراه خواهند داشت. اما باید دقت کرد که بررسی علمی به طور کلی و بررسی روش شناختی به طور خاص کار ساده‌ای نیست. بدین روی، اگر در صحنه‌های خطابه و شعر و مانند آن برتری جویی کارآمد هم باشد، در روش‌شناسی ارزشی ندارد. البته متأسفانه این‌گونه آفت‌ها در میان برخی از پژوهشگران وجود دارد و آن‌ها روش علم مورد مطالعه خود را سرآمد دیگر روش‌ها می‌دانند. به گفته یکی از صاحب‌نظران روش‌شناسی، استقرارگرایان سال‌ها ادعا می‌کردند که روش آن‌ها نسبت به دیگر روش‌ها کارکرد بهتری دارد. اما بعدها با چنان دشواری‌هایی روبه‌رو شدند^۱ که مجبور به تغییر موضع قبلی شدند.

روش‌شناسی در صورتی که بر اساس موازین شناخته شده خود مورد توجه قرار گیرد، می‌تواند در شناخت ضعف‌های مطالعاتی رشته‌های گوناگون و در نقد و تصحیح روش‌های پژوهش آن‌ها کاربردهای مهمی داشته باشد. علم اقتصاد نیز به عنوان یک رشته معتبر از علوم و معارف، ناگزیر دارای روش‌شناسی خاص خود است. روش‌شناسی به طور کلی و روش‌شناسی علم اقتصاد به طور خاص ارتباطاتی با دیگر معارف و رشته‌ها دارد که پیش از شروع بحث، باید به آن اشاره شود. در این بخش مقدماتی ابتدا به یک چشم انداز کلی از علم اقتصاد پرداخته می‌شود. به دنبال آن، گزارش کوتاهی از روند علم ارائه می‌گردد. سپس به پیوند فلسفی بحث اشاره می‌شود.

۱- چشم انداز کلی از علم اقتصاد: صاحب‌نظران بر آنند که علم اقتصاد پدیده‌ای نوین و مربوط به اواخر قرن هیجدهم می‌باشد. سال انتشار کتاب آدام اسمیت (ثروت ملت‌ها)، یعنی سال ۱۷۷۶ را سال آغاز تدوین علم اقتصاد می‌دانند. البته به نظر می‌رسد که فیزیوکرات‌های فرانسه و همچنین افرادی از کلاسیک‌ها، مانند «کانتیون» و «هیوم» نیز در تدوین این موضوع سهم شایان توجهی داشته باشند.^۲ نخستین مطلبی که برجستگی تلاش این‌ها را نشان می‌دهد، این است که آن‌ها اعتقاد

۱. می‌توان رجوع کرد به:

Watkins, J.W.N (1984), *Science and Scepticism*, London, Hutchison, Chapter 3

۲. آدام اسمیت (۱۷۹۰-۱۷۲۳) به پدر علم اقتصاد معروف است. فیزیوکرات‌ها در محدوده سال‌های ۱۷۵۶ تا ۱۷۷۶ مطرح بوده‌اند و مکتب آن‌ها برای نخستین بار در فرانسه پایه‌گذاری گردیده است. ریچارد کانتیون (۱۷۳۴-۱۶۸۰) و دیوید هیوم (۱۷۷۶-۱۷۱۱) نیز از نخستین بنیان‌گذاران مکتب کلاسیک به شمار می‌آیند.

پیدا کردند که یک علم «خود نظم دهنده» به نام اقتصاد وجود دارد. در واقع، اولین زمینه‌های بحث چنین بود که واحدهای فردی و مجزایی (خانوارها یا بنگاه‌ها) فرض می‌شد که از طریق نوعی مبادله اختیاری و آزاد کالاها و خدمات با یکدیگر ارتباط داشتند. فرض می‌شد که کارگزاران اقتصادی دارای اطلاعات کامل هستند، رفتار عقلانی دارند و دنبال حداکثر کردن منافع خود هستند. با این فرض‌ها، تصور آدام اسمیت و اقتصادشناسان پس از وی نیز چنین بود که مبادله اختیاری بین افراد، یک سازمان کارآمد را همراه دارد که در ضمن آن، منافع همه تأمین می‌گردد. گفتنی است که عده‌ای از صاحب‌نظران اقتصاد ریاضی نشان دادند که با کمک فرض‌های یاد شده و در قالب بازار رقابت کامل، نوعی تعادل عمومی شکل می‌گیرد که در ضمن وضعیت کارآمد پاراتویی را نیز به همراه دارد.

نئوکلاسیک‌ها (که پایه‌های مکتب آن‌ها در سال ۱۸۷۰ استوار شد) از یک سو تأکید بر مصرف و تقاضا نمودند (این در حالی است که در زمان کلاسیک‌ها بیشتر تولید مورد توجه بود)، و از سوی دیگر، بحث نزولی بودن مطلوبیت نهایی کالاها را مطرح کردند. در این شرایط اقتصاد ارتباط دقیق‌تری با روابط ریاضی پیدا کرد و تحلیل‌های نئوکلاسیک نشان می‌داد که با فرض‌های اولیه کلاسیک و با ورود بحث مطلوبیت نهایی (نزولی) تعادل عمومی (و همراهی آن با اشتغال کامل) وجه غالب اقتصاد بازار است. بر اساس این فرض‌ها رکود و بحران مزمونی بر اقتصاد حاکم نخواهد شد (اگر هم مشکلاتی بروز کند، جنبه موقتی دارد).

بروز بحران بزرگ دهه ۱۹۳۰، بسیاری از امور اطمینان بخش یاد شده را زیر سؤال برد. با طرح «کینز»، دخالت دولت در اقتصاد بیشتر شد. این برخلاف دیدگاه نئوکلاسیک‌ها بود که دولت کمترین دخالت را داشت. پس از این بود که نگرش کلان در اقتصاد تدوین شد.^۱ شاید بتوان گفت تحول جدی در آن زمان همین تفکیک نسبتاً دقیق‌تر حیطه‌های خرد و کلان باشد و دیدگاه کینزی، زیر ساخت‌های اقتصاد نئوکلاسیک را تغییر نداد. علاوه بر این، با بروز مشکلات جدی اقتصاد در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰، اعتبار راه حل‌های کینزی زیر سؤال رفت و جهت‌گیری مجدد به سوی اندیشه‌های اقتصاد خردی نئوکلاسیک ادامه یافت.^۲

۱. در زمان نئوکلاسیک‌ها، حاکمیت اقتصاد خرد در تحلیل‌های اقتصادی مشهود بود. البته زمان کلاسیک‌ها نیز می‌توان گفت که زمینه‌های واقعی اقتصاد بیشتر جنبه کلانی داشت، ولی اقتصاد کلان به صورت یک مطالعه جدی در بررسی شاخص‌های کلی (از قبیل محصول ناخالص ملی، تورم، بیکاری در سطح کشور، تراز پرداخت‌ها و مانند آن) پس از برنامه کینز برای حل بحران کبیر، مطرح گردید.

۲. دست کم، مکتب کلاسیک جدید و انتظارات عقلایی، تقابل خاصی با دیدگاه کینزی داشته و دوباره بر وجود تعادل به همراه اشتغال کامل اصرار می‌ورزید.